

BEVEZETÉS

A most közlésre kerülő dokumentum némileg eltér a Documenta Historica első köteteiben megjelentektől. Itt ugyanis nem államok, vagy kormányok közötti egyezményeket, hanem egy magánember bevallottan a közfigyelem felkeltésére tartott előadását közöljük.

Charles Maurice Talleyrand-Périgord (1754—1838), akit Napóleon császár 1806-ban Beneventó szuverén fejedelmévé nevezett ki, a korszak egyik legjelentősebb és legismertebb figurája. Teológiát végzett, 1780-tól a francia klérus főgyűvivője, 1788-tól Autun püspöke. 1789 nyarán — a forradalom kitörését követően — a Nemzetgyűlés papi rendjének tagjaként „átállt” a harmadik rendbéliekhez. Indítványára mondták ki az egyházi birtokok lefoglalását, a papi tized eltörlését, s őt bízták meg az új közoktatási tervet kidolgozásával is. 1790. július 14-én Talleyrand misét celebrált a haza oltárán, felesküdt az alkotmányra és felszentelte az alkotmányt elfogadó papokat, minek következtében összeütközésbe került a Szentszékkal. VI. Pius pápa 1791-ben kiátkozta, így búcsút vett a papi pályától. XVI. Lajos bukása után (1792. augusztus 10.), mivel a köztársaságiak zöme királypártinak tekintette a volt püspököt, Franciaországból Londonba, utána Észak Amerikába menekült, ahonnan 1795-ben tért vissza. 1797 messidor 28-án (július 16) Lazare Hoche mellett Talleyrand is belépett a kormányba s lett először, ám nem utoljára a francia diplomácia kulcsfigurája. Az 1797. évi fructidor 18-i (szeptember 4.) államcsínyt külügyminiszteri pozíciójának megerősítésére használta fel, majd rövidesen Bonaparte Napóleonhoz csatlakozott.

Ezt az első kinevezést azonban a színpalak mögött hosszas huzavona előzte meg; ebben tevékenyen részt vett Talleyrand is, hiszen — miként azt életrajzírója, Tarle is megjegyzi — ő maga kérte Mme de Staelt a közbenjárásra.¹

Ebben az összefüggésben Talleyrand előadása programbeszédként is felfogható; pikantériáját talán az adja, hogy még külügyminiszterre történő kinevezése előtt hangzott el.² Feltételezhető, hogy a maga oldaláról ezzel

¹ Tarle: Talleyrand, Budapest, 1959. 39. o.

² 1797. július 5.

a beszéddel kívánta jelezni alkalmasságát és felkínálkozását az óhajtott posztra.

A témaválasztás nem véletlenszerű: Bonaparte itáliai győzelmeinek korában vagyunk, a Franciaország ellen harcoló első koalíció egysége megtört; a fiatal köztársaság immár nagyhatalmi álmokat dédelget. Ugyanakkor a Direktórium kormányzásának eddig eltelt ideje alatt felszínre kerültek a francia társadalmat megosztó ellentétek (jakobinus és royalista megmozdulások 1795-ben; az „egyenlők összeesküvésének” leleplezése 1796-ban).

Ebben a helyzetben kínálja fel Talleyrand a gyarmati terjeszkedést, mint a társadalmi bajok és a gazdasági növekedés egyik — és leghatásosabb — megoldási lehetőségét. S bár a beszédében elhangzottak összefüggésbe hozhatók Bonaparte 1798-as egyiptomi expedíciójával, a rákövetkező évek Európa-centrikus napóleoni politikája háttérbe szorítja a gyarmati gondolatot.

A francia gyarmati terjeszkedés újraindulásakor, 1830-ban,³ illetve 1881 után,⁴ azonban úgy tűnik, mintha tiszteletben tartanák a Talleyrand által megfogalmazott elveket.

A beszéd tartalma mellett figyelmet érdemel elhangzásának helye is. Talleyrand az 1795. október 25-én alapított, a tudományos akadémia szerepét betöltő Institut national des sciences et arts⁵ nyilvános ülése előtt olvassa fel munkáját; ez a tény már önmagában is jelzi fontosságát.

³ Ekkor foglalta el véglegesen Franciaország a névlegesen török fennhatóság alatt álló Algériát.

⁴ Francia-Kongó, Tunézia, Elefántcsontpart, Dahomey, Madagaszkár, Indokína elfoglalása.

⁵ Magyarul: Tudományok és Művészetek Nemzeti Intézete. 1806-tól az Institut de France nevet viseli. Az Institut egyik „osztálya” az 1635-ben alapított Académie française, melynek kizárólagos feladata a francia nyelv rendszerbe foglalása (szótárkészítés).